gat, nahiv ve aruz dersleri aldı. Genç yaşta gittiği Mısır'da Fâtımî halifelerinden Muiz-Lidînillâh ve Azîz-Billâh'ın hizmetinde bulundu. Lugata ve nahve dair bazı kitaplarını bu sırada kaleme alan Kazzâz halifelerin takdirini kazandı. Bir rivayete göre Halife Azîz-Billâh'ın ölümünden (386/996) sonra Kayrevan'a gitmiş (Abduh Abdülazîz Kalkile, s. 66); diğer bir rivayete göre ise halifenin vefatından önce hacca gitmek üzere Mısır'dan ayrılmış, hac dönüşü Irak'ta Hasan b. Bişr el-Âmidî başta olmak üzere dil ve edebiyat âlimleriyle görüştükten sonra Kayrevan'a dönmüştür (Müncî el-Kâ'bî, s. 33). Kazzâz, hayatının son yıllarında Zîrî hânedanından Muiz b. Bâdîs'in ihsanlarına nâil oldu ve Kayrevan'da vefat etti. Nahiv, lugat ve edebiyatta "Kayrevan'ın şeyhi" olarak anılan Kazzâz'ın çeşitli kitapları ile biyografisine yer verilen kaynaklar vasıtasıyla günümüze ulaşan şiirlerinden, bu alanda üstün bir yeteneğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Yetiştirdiği öğrenciler ve yazdığı eserlerle Kazzâz, Zîrîler dönemindeki Kayrevan edebî ekolünde yönlendirici bir rol oynamıştır. Çoğu Arap edebiyatında tanınmış olan İbn Reşîḳ el-Kayrevânî, İbn Şeref el-Kayrevânî, İbnü'r-Rebîb diye bilinen Hasan b. Muhammed et-Temîmî, Mekkî b. Ebû Tâlib, Abdurrahman b. Abdullah el-Mutarriz, İbnü'l-Ber, İbrâhim b. Sadaka el-Gırnâtî ve Ebû Amr et-Teyyârî onun öğrencileri arasında yer alır.

Eserleri. 1. *Ḍarâ'irü'ş-şi'r (Mâ yecûzü li'ş-şâ'ir fi'ż-żarûre).* Vezin, kafiye ve diğer bazı zaruretler sebebiyle şairlerin kural dışı kullanım ve tasarruflarına dair olan eseri, Müncî el-Kâ'bî (Tunus 1971), Muhammed Zağlûl Sellâm ve Muhammed Mustafa Heddâre ile (İskenderiye 1973) Ramazan Abdüttevvâb ve Selâhaddin el-Hâdî (Kahire 1412/1992) neşretmiştir. **2.** *el-'Aşerât fi'l-luġa.* Yaklaşık on veya daha fazla anlamı olan kelimelerin derlendiği bir sözlüktür. Müellif bu kitabında Gulâmu Sa'leb'in aynı konudaki eserini örnek almıştır. İlk defa Sayda'da (Lübnan) basılan eseri (1344) Hâtim Sâlih ed-Dâmin, *Mâ lem-yünşer min Kitâbi'l-'Aşerât li'l-Ḳazzâz el-Ḳayrevânî* adlı çalışmasıyla tamamlamıştır (Bağdad 1988). Kitabı ayrıca Yahyâ Abdürraûf Cebr de neşretmiştir (Amman 1404/1984). **3.** *el-Ḥulâ ve'ş-şiyât (Kitâb fîhi ẕikru şey'in mine'l-ḥulâ).* İnsan vücudunun ve organlarının renk, boy, şekil, güzellik, çirkinlik ve kusur gibi özelliklerine dair olan eserin başındaki ifadelerden köle tâcirlerinin işini kolaylaştırmak için kaleme alındığı anlaşılmaktadır (nşr. Tâhir en-Na'sân ve Ahmed Kadrî Kîlânî, Sayda 1341/1922). **4.** *el-Müşelleş.* Arapça'da bir hareke farkıyla üç değişik kelime oluşturan kalıplarla ilgili bir sözlüktür. Kutrub'un *Müşelleşât*'ından sonra bu alanda zamanımıza ulaşan ikinci eser olup önemli bir tarihî belge niteliğindedir. Baştan üçte bir kadarı eksik doksan altı varaklık bir nüshası Meşhed Âsitân-ı Kuds Kütüphanesi'ndedir (nr. 2754). Salâh el-Fertûsî eserin müselles fiillerle ilgili son bölümünü yayımlamıştır (bk. bibl.). **5.** *el-Câmi' (fi'l-luġa).* Kazzâz'ın en tanınmış eseri olup Halife Azîz-Billâh'ın emriyle yazılmıştır. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî'nin *Tehẕîbü'l-luġa*'sına benzediği kaydedilen kitap İbn Manzûr, Fîrûzâbâdî, Zebîdî başta olmak üzere birçok lugat ve nahiv âliminin eserlerine kaynak olmuştur (Sezgin, VIII, 250). **6.** *el-Ḥurûf.* Kazzâz, 1000 varak hacminde olduğu rivayet edilen Arapça edatlara dair bu eserini de 361 (972) yılında Azîz-Billâh'ın isteğiyle kaleme almıştır (İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 86).

Kazzâz'ın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *İ'râbü'd-Düreydiyye ve şerḥuhâ* (İbn Düreyd'in memdûd ve maksûr isimlere dair *el-Maḳṣûre* adlı kasidesinin şerh ve tahlilidir), *el-Mi'ât* (*el-'Aşerât*'ın benzeri bir çalışmadır), *el-Mu'teriż, el-Müfterik, et-Ta'rîż ve't-taṣrîḥ, Şerḥu Risâleti'l-belâġa, Mâ uḫiẕe 'ale'l-Mütenebbî (mine'l-laḥni ve'l-ġalaṭ), Ebyât(ü'l-)me'ânî fî şi'ri'l-Mütenebbî, Me'âni'ş-şi'r, Şerḥu Risâleti'ş-Şeyḫ Ebî Ca'fer el-'Adevî, Edebü's-sulṭân ve't-te'eddüb lehû, Ġarîbü'l-Buḫârî, el-Me'âlim, eḍ-Ḍâd ve'ẓ-ẓâ', el-Kelimâtü'l-müşâkiletü'ş-şuver.* Müncî el-Kâ'bî hakkında *el-Ḳazzâz el-Ḳayrevânî: Ḥayatühû ve âṣâruh* adıyla bir kitap yayımlamıştır (Tunus 1968).

BİBLİYOGRAFYA :

Kazzâz, *Mâ yecûzü li'ş-şâ'ir fi'ż-żarûre* (nşr. Ramazan Abdüttevvâb – Selâhaddin el-Hâdî), Kahire 1412/1992, neşredenlerin girişi, s. 15-28; a.mlf., *el-'Aşerât fi'l-luġa* (nşr. Yahyâ Abdurraûf Cebr), Amman 1404/1984, neşredenin girişi, s. 6-13; İbn Reşîḳ el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1374/1955, I, 72, 107, 131, 155, 174, 183; II, 78, 85, 186-188, 245; a.mlf., *Ünmûzecü'z-zamân fî şu'arâ'i'l-Ḳayrevân* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekkûş), Tunus 1406/1986, s. 365-369; İbn Hayr, *Fehrese*, Bağdad, ts. (Mektebetü'l-müsennâ), s. 362-363; Yâḳût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XVIII, 105-109; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 84-87; a.mlf., *el-Muḥammedûn mine'ş-şu'arâ'* (nşr. Riyâd Abdülhamîd Murâd), Beyrut 1408/1988, s. 261-262; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile* (nşr. A. Bel – M. Ben Cheneb), Cezayir 1920, s. 163; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 374-376; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 539; Sezgin, *GAS*, VIII, 62, 250; Müncî el-Kâ'bî, *el-Ḳazzâz el-Ḳayrevânî: Ḥayatühû ve âṣâruh*, Tunus 1968; C. Zeydân, *Âdâb*, II, 312; Ömer Ferruh, *Târîḫu'l-edeb*, IV, 351-354, 374; Abduh Abdülazîz Kalkile, *el-Belâġu'l-edebî li'l-Mu'iz b. Bâdîs*, Riyad 1403/1983, s. 65-75; Ahmed Hasan Ferhât, *Mekkî b. Ebî Ṭâlib ve Tefsîrü'l-Ḳur'ân*, Amman 1404/1984, s. 56-57; Salâh el-Fertûsî, "Evrâḳ min Kitâbi'l-Müşelleş", *el-Mevrid*, XII/3, Bağdad 1983, s. 301-316; Ch. Bouyahia, "al-Ḳazzâz", *EI²* (İng.), IV, 867.

MUSTAFA KILIÇLI

KAZZÂZ HASAN ÇELEBİ

(bk. HASAN ÇELEBİ, Kazzâz).

KEBÂİR

(bk. KEBÎRE).

KEBÎKEC

El yazması kitapları güvelerden korumak için üzerlerine yazılan ve tılsımlı olduğuna inanılan kelime.

Kitapların genellikle ilk sayfasına "kebîkec", "yâ kebîkec", "yâ hafîz yâ kebîkec" gibi ibarelerle yazılan kelimenin, Süryânîce'de haşeratı yok etmekle görevli bir meleğin veya kitap kurtları şeyhinin adı

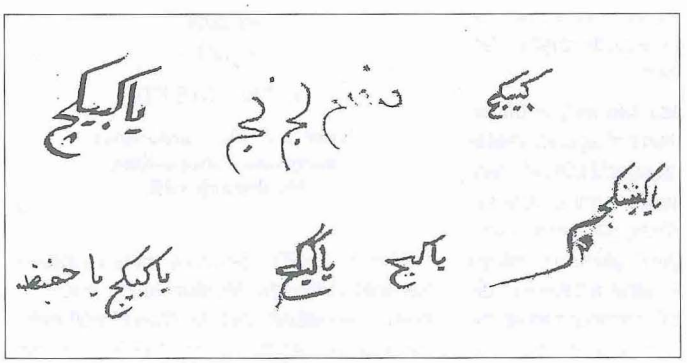

Çeşitli kebîkec örnekleri

olduğu ve üzerine yazıldığı kitaba haşeratın, o melekten korktuğu yahut şeyhlerinin adına saygı duyduğu için zarar vermediği rivayet edilir. Başka bir rivayete göre ise yine kitap kurtlarını etkileyen tılsımlı bir söz veya duadır. Değişik kaynaklarda kebîkecin bir bitki olarak düğün çiçeği, sarı çiçekli düğün otu, keffü's-sebu', kırlangıç otu, kes-i vîran, şecerü'd-defâdî', kibrit çiçeği, kurbağa otu, kurbağa ayası, kâğıthâne çiçeği, mastava çiçeği, ranunculus asiaticus, sarı çiçek, sırtlan ayası, sütleğen, şakîk, verdü'l-hub, yırtıcılar ayası gibi karşılıkları da bulunmaktadır.

Kitapları haşeratın tahribinden korumak amacıyla Eskiçağ'lardan beri çeşitli tedbirler alındığı bilinmektedir. Bunun için bazı bitkilerin suyu veya yağı kullanılmıştır. Tıp yazmalarından elde edilen bilgilere göre kebîkecin zehirli bir bitki olması ve o bitkiden üretilen bir maddenin mürekkebe karıştırılıp yazı veya sadece kebîkec kelimesinin yazılmış bulunması ihtimali büyüktür. Bu var sayıma göre kebîkec önceleri ilmî temellere dayanan bir uygulamayken zamanla folklorik bir unsur, bir inanç şeklini almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lugat-ı Ni'metullâh, Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 1139, vr. 198ª; *Burhân-ı Kâtı' Tercümesi*, II, 335; Steingass, *Dictionary*, s. 1013; Hadiye Tuncer, *Yabanî Bitkiler Sözlüğü*, Ankara 1974, s. 295; Turhan Baytop, *Türkiye'de Bitkilerle Tedavi*, İstanbul 1984, s. 155; Orhan Ş. Gökyay, "Kebîkeç Duası", *TDL*, XXXI/280 (1975), s. 16; A. Gacek, "The Use of Kabikaj in Arabic Manuscripts", *Manuscripts of the Middle East*, I, Leiden 1986, s. 49-53 (aynı makalenin Türkçe'si için bk. "Arapça Elyazmalarında Kebikeç" [trc. Ali Yaycıoğlu], *Kebikeç*, II/5, Ankara 1997, s. 5-8); a.mlf., "Arabic Calligraphy and the 'Herbal of Al-Ghafiqi'; A Survey of Arabic Manuscripts at McGill Üniversity", *Fontanus*, II, Montréal 1989, s. 47-50; J. W. Pollock, "Kabi:kaj to Book Pouches: Library Preservation Magic and Technique in Syria of the 1880's and in the 1980's West", *MELA Notes*, XLIV, Cambridge 1988, s. 8-10; Aziz Gökçe, "Kebîkeç'in Aslı-Faslı: Kebîkeç Adı Üzerine Bir Araştırma", *Kebikeç*, II/3 (1996), s. 5-7; Pakalın, II, 236.

TUBA ÇAVDAR

KEBÎR
(الكبير)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "büyük ve cüsseli, ulu ve yüce olmak" mânasındaki **kiber** masdarından türemiş bir sıfat olup "büyük ve gövdeli, ulu ve yüce" demektir. Kebîr, esmâ-i hüsnâdan biri olarak "zâtının ve sıfatlarının mahiyeti bilinemeyecek kadar ulu" şeklinde tanımlanır. Kur'ân-ı Kerîm'de kiber kavramı on dokuz âyette Allah'ın zâtına veya sıfatlarına nisbet edilmektedir. Zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilenlerden altısı kebîr, biri doksan dokuz isim içinde yer alan **mütekebbir**, biri "azamet, yücelik ve hükümranlık" anlamındaki **kibriyâ** kelimesidir. "Büyük, daha büyük, yegâne büyük" mânasına gelen ve muhtelif hadis rivayetlerinde Allah'a nisbet edilen **ekber** Kur'an'da Cenâb-ı Hakk'ın halk, rızâ, makt (gazab) gibi sıfatlarıyla bağlantılı olarak beş âyette yer alır. Bunlardan başka, fiil kalıbında olmak üzere zât-ı ilâhiyyeyi yüceltmeyi (tekbîr) konu edinen dört ve Allah'ın âyetleri hakkında bilgisizce tartışanlarla yapmayacakları şeyleri söyleyenler için ilâhî gazabın büyük olduğunu ifade eden iki âyette kiber kavramı geçmektedir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "kbr" md.). Kebîr, doksan dokuz ismi içeren Tirmizî ve İbn Mâce rivayetlerinden sadece birincinin listesinde yer almıştır (Tirmizî, "Da'avât", 82). Ayrıca kibriyâ kelimesi çeşitli hadislerde Allah'a nisbet edilmiştir (*Müsned*, II, 248, 376; Müslim, "Birr", 136; Ebû Dâvûd, "Libâs", 25; İbn Mâce, "Zühd", 16). Tekbir alma çerçevesinde Hz. Peygamber'e izâfe edilen sözlü ve fiilî sünnet rivayetlerinin sayısı ise pek çoktur (Wensinck, *el-Mu'cem*, "kbr" md.).

Âlimler, kebîrin ifade ettiği "cüsseli ve gövdeli olan" şeklindeki hacim büyüklüğü mânasının Allah'a nisbet edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Esasen bu isim Kur'an'da yer aldığı âyetlerin beşinde "yüce, aşkın" anlamındaki "alî", birinde de yine aynı mânaya gelen "müteâlî" ismiyle birlikte zikredilerek maddî büyüklüğün söz konusu olmadığı vurgulanmıştır. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî Allah'ın gerçek mâbud, putların ise bâtıl şeyler olduğunu ifade eden âyetteki (el-Hac 22/62) alî-kebîr isimlerini, insanların gerek maddî ihtiyaçları olan geçim vasıtaları vb. hususların gerekse ebedî kurtuluşu sağlayan şefaat, dua ve ibadetlerin kabulü gibi mânevî ihtiyaçlarının putlardan değil Allah'tan isteneceği şeklinde mânalandırmıştır (*Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, vr. 484ᵇ).

Hemen bütün İslâm âlimleri, kebîr isminin muhtevasına tenzihî açıdan yaklaşarak "şanı yüce ve azameti büyük olan, kudret ve hükümranlığına sınır bulunmayan, hiçbir şeye muhtaç olmayan, yaratılmışlara benzemeyen" şeklinde anlam vermişlerdir. Gazzâlî, "azamet sahibi" diye mânalandırdığı kebîr isminin temel anlamının zât-ı ilâhiyyenin kemalinden ibaret olduğunu kaydeder. Gazzâlî zâtî kemali de varlığın kemaline irca eder ve bunu Allah'ın ezelî-ebedî olması ve her mevcudun varlığının O'ndan kaynaklanması şeklinde yorumlar (*el-Maksadü'l-esnâ*, s. 118-119).

Kiber kavramının ism-i tafdîl sîgasıyla zât-ı ilâhiyyeye nisbet edildiği "Allahüekber" ifadesi, gerek dilciler gerek esmâ-i hüsnâ müelliflerince iki şekilde yorumlanmıştır. İsm-i tafdîlin mukayeseli üstünlük ifade ettiğini göz önünde bulunduran âlimler ekbere "kebîr" anlamı vermişlerdir. Bazıları da Allah'a nisbet edilen kavramlarda mukayese ve iştirakin söz konusu olmayacağını söyleyerek ekbere ism-i tafdîl mânası vermekte sakınca görmemiş ve bunun "her şeyden yüce, her şeye hâkim, hiçbir şeye benzemeyen" anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Allah'ın zâtî-tenzihî isimleri grubu içinde mütalaa edilen kebîr alî, azîm, celîl ve müteâlî isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kbr" md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "kbr" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "kbr" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "kbr" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "kbr" md.; *Müsned*, II, 248, 376; Müslim, "Birr", 136; Ebû Dâvûd, "Libâs", 25; İbn Mâce, "Zühd", 16; Tirmizî, "Da'avât", 82; Zeccâc, *Tefsîrü esmâ'illâhi'l-ḥüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1399/1979, s. 48; Ebü'l-Kāsım ez-Zeccâcî, *İştiḳāḳu esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyin el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 156; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Ḳur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 484ᵇ; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â'* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dımaşk 1404/1984, s. 66-67; Halîmî, *el-Minhâc fî şu'abi'l-îmân* (nşr. Hilmî M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 196; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Maḳālât*, s. 47, 52; Abdülkāhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve'ṣ-ṣıfât*, Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 497; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 58; Gazzâlî, *el-Maksadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 13, 118-119, 126; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aḳṣâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 37ᵇ-38ᵇ; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 267-268.

BEKİR TOPALOĞLU

KEBÎR
(كبير)

(ö. 924/1518 [?])

Kebîrpanthîler tarikatının kurucusu kabul edilen Hindistanlı sûfî.

828'de (1425) Benâres yakınlarındaki Sambat'ta doğdu. Müslüman bir babanın oğlu veya evlâtlığı olduğu rivayet edilmektedir. İslâmî eğitim alarak büyüyen Kebîr